

SECTION 18.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

Пріснякова Людмила Макарівна

д-р. психол., професор, завідувачка кафедри психології
Дніпровський гуманітарний університет, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** Цінності є невід’ємною складовою культури, людина сприймає світ через власну систему цінностей. Основними ознаками цінностей є вплив на всі соціальні феномени, організованість в системі, єдність для кожної особистості, наявність витоків в культурі, суспільстві та його інститутах, а також в самій особистості. Цінності є критеріями значущості і орієнтирами діяльності індивіда, вони відображають особистісні смисли в процесі сприйняття і освоєння об’єктивної реальності, а сенс виступає в якості фундаменту формування особистісних цінностей. Цінності є основним засобом свідомості і самосвідомості для підтримки почуття самоповаги і власної гідності. Формування ціннісних орієнтацій особистості – динамічний процес, що має певні функції. Основною функцією ціннісних орієнтацій є регулятивна функція, а саме – регулювання поведінки особистості в певних соціальних умовах.*

***Ключові слова:** цінності, ціннісні орієнтації, психологічне благополуччя.*

Поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» у психології становлять особливу, одну з основних категорій для аналізу внутрішньої структури особистості, її взаємодії з соціальним середовищем та механізмів регуляції поведінки. Їх вивчення дозволяє не лише глибше зрозуміти індивідуальну мотивацію, але й виявити закономірності трансформації суспільної свідомості під впливом історичних і культурних факторів. Цінності можна визначити як важливий філософський, культурологічний, соціальний і психолого-педагогічний чинник, що виконує функцію регулятора поведінки, вчинків і життєвих стратегій особистості, а також впливає на формування міжособистісних відносин та ставлення людини до об’єктивної дійсності.

Формування ціннісної сфери особистості є складним і багаторівневим процесом, що відображає взаємодію індивідуальних психічних особливостей людини та соціально-культурного середовища. Цінності визначають спрямованість поведінки, пріоритети та мотиви дій індивіда, виступаючи одночасно як регулятор внутрішніх станів і орієнтир взаємодії із соціальним світом. Соціально-психологічні механізми, які лежать в основі формування ціннісної сфери, можна розглядати через призму процесів соціалізації,

ідентифікації, інтеріоризації, рефлексії, а також через вплив культурних і поколінневих факторів. Для кожного індивіда цінності мають індивідуально-особистісний характер, виступаючи зв'язною ланкою між духовною культурою суспільства і внутрішнім світом людини.

Соціалізація є базовим механізмом, через який особистість засвоює систему соціально значущих цінностей і норм поведінки. Вона включає навчання у сім'ї, освітніх інституціях, групах однолітків, а також засвоєння цінностей через мас-медіа та інтернет-простір. Важливим аспектом соціалізації є інтеграція культурних норм і моделей поведінки, що забезпечує адаптацію індивіда до соціального середовища. Так, Резнік С. зазначає, що соціокультурні чинники формування цінностей української молоді включають як традиційні сімейні впливи, так і сучасні інформаційні та цифрові практики, що створюють умови для трансформації життєвих пріоритетів.

Процес ідентифікації дозволяє особистості визначати себе через співвіднесення з соціальними групами та ціннісними моделями, що домінують у суспільстві. Ідентифікація з певним поколінням, професійною чи соціальною спільнотою формує усвідомлення власних пріоритетів та життєвих стратегій.

Мартиненко І. відзначає, що для покоління Y характерна орієнтація на індивідуальну самореалізацію, водночас вони зберігають колективні цінності, що формуються через групові взаємодії та професійну соціалізацію. Уманець у своїй праці підкреслює, що покоління Z демонструє високу адаптивність до цифрового середовища, активно інтегруючи глобальні цінності, однак процес ідентифікації через реальні соціальні групи залишається значущим для формування етичних і моральних орієнтацій.

Інтеріоризація цінностей є наступним ключовим механізмом, у межах якого соціально обумовлені норми та моделі поведінки стають частиною внутрішньої системи регуляції особистості. Як зазначає Оксентюк Н., цей процес включає усвідомлене прийняття соціальних норм, цінностей та ідеалів, що відбувається через саморефлексію, педагогічний вплив та життєвий досвід. Інтеріоризація забезпечує стабільність ціннісної системи, її послідовність у різних життєвих ситуаціях та формує здатність особистості до автономного прийняття рішень, керуючись власною ціннісною структурою.

Рефлексія виступає механізмом, який дозволяє особистості оцінювати власні цінності, співвідносити їх із соціальними нормами і потребами, а також змінювати їх відповідно до нових умов і життєвих досвідів. Рефлексивна активність особистості підсилює роль самосвідомості у формуванні ціннісної

сфери, сприяє усвідомленню внутрішніх мотивів та впливу зовнішнього середовища на прийняття рішень. Титаренко Т. відзначає, що травматичні події і соціальні кризи можуть значно впливати на процес рефлексії, стимулюючи переоцінку життєвих пріоритетів та зміцнення певних моральних і соціальних цінностей.

Важливе місце у формуванні ціннісної сфери особистості займає вплив поколінневих особливостей і соціально-історичного контексту. Міщенко О. підкреслює, що цінності поколінь зазнають трансформацій у періоди суспільних змін: покоління Y і Z, що формувалися у періоди економічної нестабільності та цифрової революції, демонструють високу цінність свободи, самовираження та глобальної мобільності, тоді як старші покоління зберігають орієнтацію на стабільність і колективні інтереси. Романенко О. додає, що психологічні особливості міленіалів проявляються у прагненні до інтеграції індивідуальних цінностей із соціально значущими нормами, що забезпечує баланс між особистою автономією та соціальною відповідальністю.

Соціально-психологічні механізми формування цінностей також включають вплив освітньо-виховних практик, професійних спільнот та культурних трансмісій. Освітня діяльність забезпечує систематичне засвоєння цінностей, формує моральні й етичні орієнтації та сприяє розвитку саморегуляції поведінки. Яценко Т. підкреслює роль педагогічного процесу у створенні умов для усвідомленого прийняття цінностей і формування ціннісних орієнтацій, що відповідають особистісним і соціальним потребам.

Значущим механізмом є також вплив соціальних мереж, мас-медіа та цифрових технологій. Мішра С. відзначає, що технології суттєво трансформують цінності молоді, сприяють глобалізації культурних орієнтацій і зміні моделей взаємодії у соціумі. Кастельс М. додає, що виникнення мережевого суспільства формує нові соціальні й культурні практики, що інтегруються у ціннісну систему молодого покоління.

Дослідження українських науковців також підкреслює, що соціокультурні та політичні трансформації відіграють ключову роль у динаміці цінностей молоді. Ільїн В. зазначає, що соціальні цінності української молоді демонструють динаміку і тенденції адаптації до нових соціально-політичних умов, що відображає взаємодію індивідуальної та колективної сфери цінностей. Чорний Д. підкреслює, що зміни у суспільстві стимулюють активну участь молоді у соціальному житті, що, у свою чергу, формує нові ціннісні орієнтації і модифікує існуючі.

Міжнародні дослідження підтверджують універсальний характер

соціально-психологічних механізмів формування цінностей. Рокич М. виділяє базові людські цінності як системоутворюючі для особистості та її поведінки, що забезпечують послідовність і стабільність життєвих стратегій. Шварц Ш. підкреслює, що цінності утворюють структуровану ієрархію, впливають на вибір та оцінку поведінки, а також визначають соціальні взаємодії індивідів. Арнет Дж. описує процес формування ціннісних орієнтацій у перехідний період «emerging adulthood», підкреслюючи значущість соціальних і культурних впливів для становлення автономної ціннісної системи.

Таким чином, соціально-психологічні механізми формування ціннісної сфери особистості включають взаємодію соціалізації, ідентифікації, інтеріоризації, рефлексії та впливу соціально-культурного контексту, у тому числі поколінневих особливостей і цифрових технологій. Цей комплекс механізмів забезпечує адаптацію особистості до змін соціального середовища, формує стабільну та послідовну систему життєвих цінностей і орієнтацій, яка регулює поведінку, визначає моральні та етичні пріоритети, а також сприяє інтеграції індивідуальних і соціальних потреб.

Отже, ціннісна сфера особистості є динамічною системою, що постійно модифікується під впливом соціально-психологічних механізмів і культурно-історичних умов. Знання цих механізмів дозволяє не лише зрозуміти процеси становлення індивіда, але й розробляти ефективні педагогічні, соціальні та психологічні стратегії підтримки розвитку ціннісної орієнтації молоді, що є актуальним для сучасного українського суспільства та глобальної молодіжної політики.

Список використаних джерел:

1. Уманець І. В. Психологічні риси покоління Z в Україні. Молодь і ринок. 2021. № 5. С. 23–29.
2. Чорний Д. В. Соціально-психологічні аспекти розвитку молоді в умовах суспільних змін. Психологія і суспільство. 2022. № 3. С. 65–78.
3. Яценко Т. С. Психологія у педагогічному процесі : монографія. К. : Вища школа, 2008. 327 с.
4. Єрмаков І. Г. Цінності особистості як соціально-психологічний феномен. Психологічний часопис. 2021. № 3. С. 7–15.
5. Ільїн В. О. Соціальні цінності української молоді: динаміка та тенденції. Український соціологічний журнал. 2020. № 4. С. 14–22